

Н. М. Підгірна,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

РІЗНОВИДИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПРЕСІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті розкриваються закономірності виникнення та описуються основні види явища лінгвістичної компресії у французькій мові, також представлений аналіз різних поглядів відомих французьких мовознавців на поняття «лінгвістична компресія».

Ключові слова: мовна економія, фонетична компресія, лексична компресія, морфологічна компресія, синтаксична компресія.

В статье раскрываются закономерности возникновения и описываются основные виды явления лингвистической компрессии в французском языке, также представлен анализ разных точек зрения известных французских языковедов на понятие «лингвистическая компрессия».

Ключевые слова: языковая экономия, фонетическая компрессия, лексическая компрессия, морфологическая компрессия, синтаксическая компрессия.

The article deals with the mechanism of the phenomenon of linguistic compression, its functioning and main types in the French language. Also, this article presents an analysis of the different points of view of famous French linguists on the concept of «linguistic compression».

Key words: the language economy, phonetic compression, lexical compression, morphological compression, syntactical compression.

Актуальність роботи визначається загальним спрямуванням сучасних філологічних досліджень на вивчення найефективніших мовних засобів швидкої передачі інформації в епоху всеосяжної глобалізації, яку людство переживає нині, у зв'язку з чим сьогодні французька мова переживає тенденцію до еволюції явища мовної економії. Великий внесок у дослідження цього феномену зробили французькі лінгвісти, тому вивчення думок романістів щодо визначення поняття лінгвістичної компресії, її різновидів та закономірностей функціонування зокрема у французькій мові здатне прояснити певні теоретичні питання.

Мета дослідження: проведення комплексного аналізу різних поглядів на поняття лінгвістичної компресії задля узагальнення теоретичних основ та принципів дослідження, закономірностей функціонування цього явища на різних рівнях французької мови.

Явище лінгвістичної компресії охоплює ряд мовних засобів, які сприяють усуненню надлишкових форм вираження. У мовленні – це численні допоміжні прийоми для підкріплення позитивного чи негативного висловлювання, до яких належать невербальні методи, що виражають експліцитний контекст, і які можуть компенсувати недостатність матеріальних знаків. Ці паралінгвістичні прийоми Ш. Баллі назвав «факторами» фізичної поведінки людей: знизування плечима, мімічні рухи і таке інше [1, с. 405].

Крім того, не говорячи прямо про компресію, Ш. Баллі на її користь зауважив, що чим більше людей пишуть і розмовляють певною мовою, тим більше ця мова спрощується, звільняється від складностей, які утруднюють повсякденне спілкування: граматика упорядковується, словник стає більш абстрактним, а буденні поняття узагальнюються. Необхідно підкреслити, що мови країн, які були найактивнішими в історичний період колонізаторства, наприклад англійська, іспанська, французька мови характеризуються найпростішими і найправильнішими формами [1, с. 395].

Не всі знамі романісти надавали великого значення фактору мовної економії зусиль. Наприклад, Ф. де Со-сюр стверджував, що закон найменшого зусилля, очевидно, пояснює лише певну кількість випадків у французькій мові, таких як перехід проривного звуку в спіранту, зникнення численних кінцевих складів, явища асиміляції, монофтонгізація дифтонгів і таке інше. Проте він наголошував, що закон найменшого зусилля, все ж таки, заслуговує вивчення, адже може пояснити причину виникнення і функціонування феномену компресії [3, с. 140].

Інший французький лінгвіст, представник Женевської лінгвістичної школи А. Фрей висловив нетривіальну думку щодо проблеми економії мовленнєвих засобів. Він вважав, що існує два види економії: на рівні мовлення і рівні пам'яті. Економія на рівні пам'яті, зумовлена прагненням комунікантів вживати готові вирази та різні мовленнєві кліше, а економія на рівні мовлення є логічною або розумною, оскільки зумовлюється систематичною необхідністю говорити лаконічно і зрозуміло [6, с. 108].

Прагматичний аспект закономірності економії полягає у тому, що на вимову і розуміння слів має витратитися мінімум часу. Це пояснює причину виникнення різних скорочень, еліптичних конструкцій, апокоп та аферез, які притаманні французькій розмовній мові. Необхідність лаконічності проявляється в заміні словосполучень коротшим словом, скороченні відносних підрядних речень шляхом вживання дієприкметникового звороту. Ці необхідності А. Фрей називає «константами», адже вони притаманні не тільки французькій, але й іншим мовам [6, с. 109].

Необхідно зауважити, що у сучасних наукових розвідках вивчення компресії не обмежується тільки фонологією, так як це було раніше, адже дослідження поширюються і на морфологію, і на синтаксис. Таким чином, наукова думка лінгвістів охоплює всі рівні мови як взаємопов'язані складники єдиної системи.

Принцип економії має універсальний характер, оскільки він є однією з головних причин змін у всіх мовах. Також зазначений принцип проявляє свою універсальність і в тому плані, що знаходить своє вираження на всіх рівнях мовної системи.

Саме А. Мартіне відзначив той факт, що принцип економії діє на всіх щаблях мови. Адже він наголошував на тому, що практичні потреби спілкування припускають постійну або значну надмірність мовної форми, характерну для всіх її рівнів [2, с. 537].

Явище компресії у французькій мові пронизує усі щаблі: фонетичний (стягнення та опущення фонем), лексичний (заміна словосполучення одним словом, усичення слів, злиття слів в одну лексичну одиницю), морфологічний (опущення чи скорочення морфем) та синтаксичний (використання неповних, еліптичних речень, зевгма та інше).

З огляду на явище лінгвістичної компресії яскраво відзначається фонетичний ярус. Внаслідок того, що в потоці мовлення слова не просто зв'язуються в ланцюжки звуків, а утворюють певним чином організовані сполучення, у французькій розмовній мові має місце скорочення структури мовної одиниці без змін, закладеної в ній інформації, що має системний характер і не є стилістично маркованим. До ряду основних фонетичних явищ можна зарахувати наступні:

- асиміляція;
- елізія;
- кількісна редукція;
- якісна редукція.

Фонетична асиміляція відбувається через певні особливості артикуляційної бази, адаптація якої до зростання темпу потоку мовлення відбувається за рахунок втрати вимовного еталону, і тому асиміляція, через швидкість темпу та не в останню чергу через відсутність самоконтролю у вимові, найбільш характерна для розмовної французької мови.

Найчастіше асиміляція провокує те, що приголосні стають дзвінкшими або більш глухими. Наприклад, глуха приголосна вимовляється дзвінко, під впливом іншої дзвінкої приголосної у постпозиції: anecdote [anekdɔt] → /anegdɔt/, paquebot [pakbɔ] → /pagbɔ/, trente-deux [tʁɑ̃tɔ] → /tʁɑ̃d:ø/, il faut que je parte [ilfokzəpɑ̃t] → /ilfɔgzəpɑ̃t/, ils sont tous debout [ilsɔ̃tusdəbu] → /ilsɔ̃tuzdəbu/, une grosse goutte [yngʁosgʁut] → /yngʁozgʁut/, encore plus d'eau [ɑ̃kɔ̃rplyʁdɔ] → /ɑ̃kɔ̃rplyzɔ/, une gousse d'ail [yngʁɔsɔ̃daj] → /yngʁɔsɔ̃daj/ [9].

Деякі дзвінки приголосні демонструють тенденцію до глухого вимови під впливом іншої глухого приголосної у постпозиції: médecine [medɛsin] → /metsin/, absurde [absyʁd] → /apsyʁd/, clavecin [klavɛsɛ̃] → [klafɛ̃], pas de thé [paʃtɛ] → /pat:ɛ/, je pense [ʒpɑ̃s] → /ʒpɑ̃s/, projeter [pʁɔʒtɛ] → /pʁɔʒtɛ/, un agent de change [azɑ̃dʃɑ̃ʒ] → /azɑ̃tʃɑ̃ʒ/ [9].

Явище елізії не тільки властиве французькій мові, але й вважається нормативним. Згідно із загальним правилом, елізія – це випадання голосної, яке відбувається у разі закінчення слова голосними -a, -e, -i, якщо наступне за ним слово починається з голосної a-, e-, i-, o-, u- або h- muet (німа) – на письмі така голосна скорочується і замінюється апострофом, а в усному мовленні – не вимовляється. Найчастіше випадання голосної зустрічається в словах de, ne, que, ce, se, в артиклях і так далі. Наприклад: C'est d'affection que cet enfant a besoin. (А не: Ce est de la affection que cet enfant a besoin).

Мовна компресія на лексичному рівні виражається у зменшенні звукової і лексичної форм певної лексичної одиниці, або у стягненні цілого словосполучення в одне слово. Внаслідок цих процесів, утворюються наступні лексичні одиниці:

- 1) ініціальні скорочення (абревіатури, сигли);
- 2) усичені слова (апокопа й афереза);
- 3) телескопні утворення.

В залежності від фонемного складу і способу вимови у французькій мові виокремлюють такі групи абревіатур:

1) алфаветизми – буквені скорочення, в яких кожна літера вимовляється як в алфавіті: MRG [ɛmerʒe] – Mouvement des radicaux de gauche, SBF [ɛsbeɛf] – Société des bourses françaises, RFI [ɛrefi] – Radio-France-Internationale;

2) акроніми – звукові абревіатури, які мають не менше однієї голосної і вимовляються зливо: Inserm – Institut national de la santé et de la recherche médicale, Orsec – Organisation des secours, Franc – Fonds régional de l'art contemporain [5, с. 83].

Усичені слова у французькій мові представлені у вигляді апокопи й афери. Апокопа – це усичення кінцевих складів слова (automobile – auto, métropolitaine – métro), в той час як афереза це усичення початкових складів (autobus – bus, municipal – cipal) [5, с. 86].

Телескопія – це третій вид лексичної компресії у сучасній французькій мові. Це такий спосіб словотвору, при якому нове слово виникає у результаті злиття двох повнозначних слів з супутнім усиченням одного з них. Нова лексична одиниця представляє собою формальне і семантичне сполучення: rotacteur = rotatif + contacteur, avisurface = avion + surface, logiciel = logique + matériel.

Лінгвістична компресія на морфологічному рівні характеризується опущенням та скороченням різних морфем. Проте, необхідно зазначити, що морфологічну компресію майже неможливо відділити від фонетичної, лексичної та синтаксичної. Це пояснюється тим, що морфологічна економія у сучасній французькій мові не існує у чистому вигляді, а позначається також і на синтаксичному рівні.

Одним з найбільш розповсюджених засобів реалізації синтаксичної компресії у французькій мові є еліпсис. Проблема синтаксичного еліпсису є однією з найцікавіших та найскладніших у мовознавстві. Р. Ле Бідуа зауважував, що еліптичні конструкції стали своєрідною «хворобою» століття, адже у мові завжди існували й існуватимуть синтаксичні конструкції з структурною неповнотою [8, с. 257].

Ш. Баллі був першим, хто намагався дати трактування еліпсису. Він вважав, що це домислювання знаку у мовленні, яке компенсується з попереднього чи наступного контексту або ситуації. За відсутності цих

умов неповні речення втрачають їхнє значення і перетворюються в окремі словосполучення чи слова, які не виражають довершених думок. Саме тому обов'язковою умовою функціонування неповних речень є обумовленість загальним контекстом і ситуацією мовлення, на основі яких повністю розкривається смисловий зміст таких речень [1, с. 159–160].

На відміну від структурно повних речень залежність еліптичних конструкцій від контексту, або мовленнєвої ситуації має глибший характер, адже саме вони сприяють з'ясуванню синтаксичних зв'язків членів неповного речення і забезпечують розкриття основного змісту.

Частотними еліптичними конструкціями є в діалогах, наприклад:

- «– Monsieur chèreche quelqu'un?
- A quel étage habite M. Pluvignec ?
- M. Le sénateur? C'est au premier.
- Gauche ou droite ?
- Face» [4, с. 120].

Частковим проявом еліпсису граматисти зазвичай називають зевгму. Зевгма має місце у тому випадку, коли прості речення, будучи частинами складного речення, об'єднані паратаксистом, мають одне й теж саме дієслово, яке не повторюється у другій частині складного речення. Наприклад: *La plus agée avait peut-etre huit ans, la plus jeune six ans* [7, с. 127].

Умовою для появи компресивних синтаксичних структур є внутрішня властивість мови, яка базується на протиріччі самого мовного знаку, тобто на його асиметрії. Протиріччя може бути більш, або менш вираженим і його можна використовувати у двох напрямках: розгортання висловлювання із зближенням означуваного з означаючим, або ж навпаки, згортання висловлювання допоки зберігається основний смисл. Другий напрям зумовлює виникненню синтаксичної компресії, адже певні елементи смислу будуть представлені імпліцитно.

Отже, здійснивши аналіз різних поглядів французьких мовознавців на явище лінгвістичної компресії та її функціонування на різних щаблях мови та беручи до уваги факт ієрархічності мовної системи, можна зробити висновок, що саме її багаторівневість надає їй здатність бути економною і гнучкою, тобто такою, що задовольняє всі прагматичні настанови мовця.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Издательство иностранной литературы, 1955. – 416 с.
2. Мартин А. Основы общей лингвистики / Андре Мартин // Новое в лингвистике. – Вып. 3. – М. : Прогресс, 1963 – С. 366–566.
3. Соссюр Ф. Заметки по общей лингвистике / Фердинан де Соссюр. – М. : Прогресс, 2000. – 274 с.
4. Bazin H. Vipère au poing / Hervé Bazin. – М., 1979. – 255 p.
5. Doppagne. A. Majuscules, abreviations, symboles et sigles. Pour une toilette parfaite du texte / Albert Doppagne. – Paris : Duculot, 1991. – 111 p.
6. Frei H. La grammaire des fautes / Henri Frei. – Paris : Geuthner, 1929. – 317 p.
7. Grevisse M. Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui / Maurice Grevisse. – Paris, 2008. – 1156 p.
8. Le Bidois R. Le zeugme dans les propositions non comparatives / Robert Le Bidois // Le Français moderne. – 1956. – № 4. – P. 259–270.
9. Le Robert pratique: Dictionnaire d'apprentissage de la langue française / [Rédaction dirigée par Alain Rey]. – Paris : Le Robert, 2011. – 1610 p.